

Svoboda a odpovědnost

Slovo „svoboda“ má dlouhou historii, ale také celou řadu významů, které se časem posouvaly a měnily. Od toho je zapotřebí odlišit tzv. „fenomén“ svobody, tj. „něco“, k čemu všechny ty významy nějak odkazují (pokud to je nějaké „jedno“, a pokud nikoli, je třeba navíc rozlišit i několik takových „fenoménů“). Pokud přistoupíme – pochopitelně jen předběžně a podmíněčně – k pokusu ten fenomén (event. fenomény) nějak „objektivovat“, je zřejmé, že musíme dbát na příslušné kontexty, v nichž slovo „svoboda“ dostává svůj význam, ale v nichž také svůj význam prosazuje, tj. do nichž svůj význam jakoby „vtiskuje“. Je-li tímto kontextem pojetí „kauzality“, znamená „svoboda“ vlastně především narušení a popření onoho fatálního rysu tzv. absolutní nutnosti (příčemž zatím můžeme nechat stranou samo pojetí tzv. „nutnosti“), tedy tzv. kontingenci (což ovšem musíme opět odlišit od tzv. „náhody“). V metafyzickém pojetí znamená tedy svoboda opak nutnosti (nebo donucení), ale v praxi, v denním životě není nikdy možná svoboda naprostá, a většinou ani donucení naprosté, zatímco některé „nutnosti“ je třeba vzít na vědomí a počítat s nimi, smířit se s nimi. V tom však právě spočívá chyba metafyzického pojetí, že obojí, totiž jak svobodu, tak nutnost, zpředměťuje, objektivuje. Ve skutečnosti totiž i neobjektivnější „nutnost“ je plná „děr“, „průduchů“, „netěsností“ apod. Hegerova formule, že svoboda je poznána nutnost, nesmí být chápána jako souhlas nebo smíření s nutností, jako její „akceptace“. Poznat nutnost znamená vždy zároveň poznat její meze, tj. najít ony mezery, netěsnosti, které vždycky náležím ke každé „nutnosti“, a co možná jich využít. Jinými slovy: nutnosti je třeba co nejlépe poznat, abychom na ně dokázali co nejvhodnějším způsobem, tj. co nejsvobodněji „reagovat“. A každé reagování na něco je vlastně odpovídání. Tradičním omylem však je zapomínání na ty průduchy, netěsnosti, tedy meze „fatálnosti“ každé „nutnosti“. Reagovat nejenom na nutnosti, ale také na meze nutností, znamená reagovat také na to, co „není nutné“, ale – jak se říkává – jen možné. Nechme zase stranou problematiku „možného“ a krátce uzavřeme: to, co je „jen možné“, je pro nás vlastně výzvou, jak si uprostřed nutností a pod jejich tlakem. Svoboda je tedy vlastně sama již „odpovědí“ – a to v onom druhém, n zpředmětněném významu. Svoboda není ničím „objektivním“, objektivně „daným“, nýbrž je výzvou, na kterou je třeba odpovědět. A tím, jak na tuto (nepředmětnou) výzvu odpovídáme, uskutečňujeme svou svobodu. V tomto docela základním smyslu je tedy naprosto zřejmé, že bez odpovědnosti (odpovídání) není v tomto světě žádné svobody. Člověk tedy nemůže „být“ svobodný ve smyslu daného vybavení (daného ať už od Boha nebo od přírody nebo jakkoli jinak), nýbrž každý se svobodným může stávat, a to tím, že odpovídá na nepředmětné výzvy (z nichž jedna je právě výzvou k tomu, abychom se stali svobodnými).

(Písek, 060323-3.)